

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 47

דיני ראש השנה שחל בשבת

טעם ביטול תקיעת שופר בראש השנה שחל להיות בשבת

אסרו חכמים לתקוע בשופר ביום השבת, משום שאין הכל בקיאים בהלכות התקיעה וחששו שמא יטול אדם את השופר וילך עמו בשבת אצל הבקי כדי ללמוד או לתקוע, ויעבידו ארבע אמות ברשות הרבים - דבר האסור מן התורה ביום השבת. לפיכך, בשנה שבה חל היום הראשון של ראש השנה בשבת, אין תוקעים בשופר ואין מברכים על התקיעות ביום זה כלל, אלא דוחים את התקיעות והברכות ליום השני של החג. ומברכים ביום השני ברכת "שהחינו" על התקיעות.¹ דין טלטול השופר בשבת:

כיוון שאין תוקעים בשופר בשבת זו, נחשב השופר כ"כלי שמלאכתו לאיסור". על כן, אין לטלטלו אלא אם כן צריך האדם להשתמש בגופו של השופר (לצורך שימוש המותר בו), או שצריך את מקומו של השופר כדי להשתמש באותו מקום שבו הוא מונח.²

שחל בשבת, שכן מנהג זה יסודו בהררי קודש ועל פי דברי רבינו האר"י ז"ל. אלא שמדלגים על הפסוקים שמוזכר בהם לשון "חטא" ו"עוון".¹⁴ ומכל מקום מקומות שנהגו שאין אומרים אותו בשבת - אין להורות להם לשנות ממנהגם, ונהרא נהרא ופשטיה.

האם רשאים להאריך בתפילות ובפיוטים בראש השנה עד לאחר חצות היום?

בדין זה יש להבחין בין שנה שבה חל ראש השנה בחול לבין שנה שבה הוא חל בשבת:

ראש השנה שחל בחול: מותר להאריך בתפילות ובפיוטים אף לאחר חצות היום (אף על פי שבשאר ימים טובים הדבר אסור).¹⁵

ראש השנה שחל בשבת: כיוון שבשבת אסור להתענות עד לאחר חצות היום, אין להאריך בתפילה יותר מחצות היום, מפני שהדבר נחשב כתענית.¹⁶ אלא יש להם לקצר בפיוטים כדי שיספיקו לאכול סעודת שבת קודם חצות היום,¹⁷ או שיטעמו איזה דבר מאכל קודם תפילת מוסף,¹⁸ שאז מותרים להאריך ולהתאחר גם אחר חצות היום.¹⁹

האם מותר לאכול סעודה שלישית כרגיל בראש השנה שחל בשבת, או שמא צריך להקדימה כדי להיכנס לסעודת ליל יום טוב שני כשהוא תאב לאכול?

אף בראש השנה שחל בשבת חובה על האדם לקיים שלוש סעודות. מכיוון שבמוצאי שבת חל יום טוב שני של ראש השנה, ראוי להקדים ולקיים

שבע: "המלך הקדוש שאין כמוהו". דין זה זהה גם כאשר ראש השנה או יום הכיפורים חלים בשבת. בכל אופן, השליח ציבור חותם בסיום הברכה רק מעניין השבת ("מקדש השבת") ואינו מוסיף או חותם מעניין יום הזיכרון.⁸

אם טעה השליח ציבור ואמר כהרגלו "הא-ל הקדוש" במקום "המלך הקדוש": אם נזכר קודם שסיים את הברכה - יחזור מיד ויאמר "המלך הקדוש", וימשיך משם על הסדר. ואם נזכר לאחר שסיים את הברכה (וחתם "מקדש השבת") יש סוברים שיחזור לראש הברכה, כדין מי שטעה בתפילת עמידה.⁹ ויש סוברים שאינו חוזר, כיוון שמעיקר הדין ברכה זו אינה חובה אלא נתקנה רק משום סכנה (למאחרים לבוא לבית הכנסת).¹⁰ ולעניין הלכה, אינו חוזר, לפי שספק ברכות להקל.¹¹ אולם לפי רבותינו המקובלים כיוון שברכת מעין שבע היא חובה גמורה כתפילות החזרה, על השליח ציבור לחזור לראש הברכה.¹²

האם אומרים "אבינו מלכנו" בתפילות ראש השנה שחל ביום השבת?

מנהג בני אשכנז, תימן וחלק מיוצאי ספרד: שאין אומרים "אבינו מלכנו" בשבת. טעם הדבר הוא משום שאין זה מן הראוי לבקש בשבת על צרכי חול בתפילת אבינו מלכנו שנתקנה לימי תענית וצרה.¹³

אולם, מנהג רוב בני ספרד: שאומרים "אבינו מלכנו" לאחר תפילת שחרית (וכן בתפילת שחרית של שבת שובה, וכל שכן ביום הכיפורים

כיצד מברכים על הדלקת הנרות בערב ראש השנה שחל בשבת, ומה הדין אם שכחה להזכיר בברכה את יום טוב או את שבת?

כאשר ראש השנה חל ביום השבת, מדליקים את הנרות בערב שבת ומברכים: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של שבת ויום טוב",⁴ ויש נוהגים לחתום: "של שבת ויום הזיכרון".⁵

שכחה להזכיר יום טוב (הזכירה שבת בלבד): אם טעתה המדליקה והזכירה בברכתה את השבת בלבד ושכחה להזכיר את יום טוב - יצאה ידי חובה ואינה חוזרת ומברכת. הטעם לכך הוא שגם יום טוב נקרא בלשון הכתוב "שבת".⁶

שכחה להזכיר שבת (הזכירה יום טוב בלבד): אם הזכירה את יום טוב לבדו ושכחה להזכיר את השבת - לא יצאה ידי חובה. לפיכך, לבנות ספרד (המברכות לפני ההדלקה): תחזור ותברך שנית כראוי, ואז תדליק. ולבנות אשכנז (המברכות לאחר ההדלקה): תחזור ותברך מיד, היות ונחשב הדבר כאילו לא בירכה כלל עבור השבת. ואם לא בירכה מיד - יכולה לברך בדיעבד כל עוד לא שקעה החמה, שזהו זמן ההיתר להדליק בהן נרות.⁷

כאשר ראש השנה חל בשבת וכן בשבת שובה - האם אומרים בברכת מעין שבע (שנאמרת בליל שבת) "המלך הקדוש", והאם מוסיפים בברכה זו מעניין יום הזיכרון? ומה הדין כשטעה שליח ציבור?

בשבת שובה יאמר השליח ציבור בברכת מעין

קודם התפילה יצא הדבר מכלל תענית, אולם עצם דין אכילה קודם התקיעות עיין משנ"ב סימן תרצב ס"ק טו שהביא לדברי התוספתא לאסור, וכתב שם בס"ק יד ובסימן תרנב ס"ק יז בשם האחרונים להקל בטעימה בעלמא, שהיא עד שיעור אכילת כביצה, ואכילת פירות מותר אפילו הרבה, וכן שתית משקה שאינו משכר מותר כמה שרוצה שאין לחוש בזה לשמא ימשך, אך משקה המשכר כתב שם שאין לשלוח ממנו יותר מכביצה, עיין עוד משנ"ב סימן רלב ס"ק לה, וכן כתב המטה אפרים סימן תקפח ס"ב שאדם חלש שאין דעתו מיושבת עליו אלא אם כן יאכל קודם התקיעות, יעשה קידוש ויאכל כזית ממני מזונות כדי שהקידוש יהיה במקום סעודה, וישנה מעט קפה וכדומה, אלא שהוסף שיעשה זאת בצנעה כדי שהמון העם לא יקלו בדבר, וכן כתב הכה"ח סימן תקפח ס"ק יא ובסימן תקפח ס"ק כו להקל בזה למי שהוא תש כח ואינו יכול להיות בתענית עד לאחר מוסף.

19 כמבואר במשנ"ב סימן רפח ס"ק א, אולם בעצם

שנהגו ויש שלא נהגו ונהרא נהרא ופשטיה. 14 שו"ת ורה לשמה סימן קסא, חזון עובדיה עמוד קד ואילך. 15 משנ"ב סימן תקצו ס"ק ב בשם העטרת זקנים, וכתב המטה אפרים סימן תקצו סעיף ב שהתירו חכמים לעשות כן מפני שב"ה אנו עומדים לבקש על נפשנו, ועיין עוד רמ"א סימן תקפד סעיף א ומשנ"ב שם ס"ק ה. 16 כמבואר בשו"ע סימן רפח סעיף א, ועוד במשנ"ב שם ס"ק א-ב. 17 משנ"ב סימן תקפד ס"ק ה, ובטעימה זו הסתפק הפמ"ג סימן קנז א"א ס"ק א ד ב שתיית משקה או שצריך לאכול דווקא פת ובשיעור של כביצה, והקצות השולחן סימן צ בדה"ש ס"ק א כתב שאף אם די בשתיית משקה, יתכן שתיית מים אינה מועילה, כי אינה בכלל טעימה, מאידך האלף המגן ס"ק ו בהגהה שם כתב שאף שתיית מים קודם התפילה מועילה, וכן כתב הערוך השולחן סימן רפח ס"ק א שאם שתה חמין

5 כן הוא מנהג חב"ד ספר המנהגים מנהג חב"ד עמוד 56, והטעם לפי שמדמים את ברכת הדלקת נרות לברכת הקידוש וההפטרה, וכן הוא בסידור תהילת ה' עמוד 158. 6 וכן נוהגים לומר בתפילת שחרית של יום טוב מזמור שיר ליום השבת, התעוררות תשובה ח"א סימן קיד, מגדנות אליהו ח"א סימן צו. 7 כמבואר בסימן רסג סעיף ה בבה"ל ד"ה כשידליק. 8 שו"ע ורמ"א סימן תקפכ ס"א. 9 שיידי כנסת הגדולה בהגהות בית יוסף אות ה, אליה רבה ס"ק ב, ועוד. 10 פר"ח ועוד אחרונים. 11 כן הכרעת המשנ"ב סימן תקפכ ס"ק, אור לציון עמוד עד, ובכה"ח ס"ק יח כתב שאם רוצה שלא לחזור אין למחות בידו. 12 מחזיק ברכה אות ג, כן איש חי פרשת נצבים סעיף יח. 13 רמ"א סימן תרב א, וסימן תקפד סעיף א. משנ"ב תקפד ס"ד. כך החיים תקפד אות ה: יש מבני ספרד

1 גמרא ר"ה דף כט ע"ב, שו"ע סימן תקפח סעיף ה, משנ"ב שם ס"ק יג. 2 אף למנהג בני ספרד שבשנה שחל ר"ה בחול אין מברכים שהחינו ביום השני על תקיעת השופר, כמבואר בשו"ע סימן תר סעיף ג, אך הרמ"א שם פסק שאפילו כאשר חל יום הראשון בחול יש לברך שהחינו על התקיעות ביום השני, שהרי ביום השני אין יוצאים ידי חובה בתקיעה של אתמול, ולא אומרים שחשובים ב' הימים כיום ארוך לעניין זה, והוא הדין לעניין ברכת התקיעה, אלא שכתב המשנ"ב שם ס"ק יז שלכתחילה טוב שילבש התוקע בגד חדש וכדומה, ובשנה זו שחל היום הראשון בשבת, ממיילא אין צורך בכך. 3 רמ"א סימן תקפח סעיף ה, משנ"ב שם ס"ק יד-טו. 4 שו"ע סימן תקיד סעיף יא, וסימן רסג סעיף ה, ויש מהתיימרים שנהגו להדליק נרות ביום טוב בלא ברכה, ויש מהם שנהגו שלא להדליק כלל נרות ביום טוב, עיין שו"ת פעולת דודיק ח"ג סימן ע"ד, ועוד בשו"ע המקוצר סימן נז סעיף יח.

את הסעודה השלישית קודם שיגיע זמן "מנחה קטנה" (כשלוש שעות זמניות קודם השקיעה), כדי שייכנס ליום טוב שני כשהוא טאב לאכול, משום כבוד יום טוב²⁰. לפיכך, נהגו להתפלל תפילת מנחה מוקדמת, ואחר כך לסעוד סעודה שלישית.

אם לא התאפשר הדבר להתפלל ולסעוד מוקדם, מותר לאכול סעודה שלישית גם לאחר זמן מנחה קטנה ועד שקיעת החמה; אולם לא ימלא כריסו, אלא יאכל כשיעור "כביצה" פת, שהוא עיקר שיעור סעודה שלישית²¹.

עצה למי ששבע או שחושש מאיחור: מי שעדיין שבע מסעודת הבוקר וקשה לו לקבוע סעודה נוספת, או מי שחושש שמא יתמשך הסעודה השלישית סמוך מדי לסעודת הלילה השני - יכול לחלק את סעודת הבוקר (שלאחר התפילה) לשתי סעודות. כיצד יעשה: יאכל מנה אחת כחצי סעודה, קודם חצות היום ויברך ברכת המזון ופסוקי כחצי שעה בלימוד או ביציאה מהבית, ולאחר מכן יטול ידיו שנית, יברך "המוציא" ויאכל את המנה השנייה אחר חצות לשם סעודה שלישית²², (אולם על פי הקבלה אין מקום לזה, משום שזמן סעודה שלישית הוא דווקא לאחר תפילת מנחה).

האם אומרים "צדקתך" בתפילת מנחה של ראש השנה שחל בשבת, ומהו המנהג בשבת שובה?

למנהג בני ספרד: אומרים "צדקתך" במנחה. הטעם לכך הוא שימים אלו ימי דין הם (כפי שאומרים בתפילה: "ויגבה ה' צבאות במשפט... והא-ל הקדוש נקדש בצדקה"), ולכן ראוי לומר בהם צידוק הדין²³. במקומות שנהגו לומר "אבינו מלכנו" בשבת, יאמרו תחילה "אבינו מלכנו" ואחר כך "צדקתך" - לפי שאמירת "אבינו מלכנו" היא תקנת חכמים הקדמונים, ואילו אמירת "צדקתך" אינה אלא מנהג²⁴.

למנהג בני אשכנז: אין אומרים "צדקתך" במנחה, שהרי ראש השנה הוא יום טוב וראש חודש, ואין אומרים "צדקתך" בכל יום שאין אומרים בו תחנון²⁵.

המנהג בשבת שובה: יש שכתבו שאין לומר "צדקתך" בשבת שובה, מפני לנאמר בו "משפטך תהום רבה", והרי בזמן הזה אנו מבקשים מהקב"ה "אל תבוא במשפט את עבדך" ושייעשה עמו לפני משורת הדין²⁶. מכל מקום, הסכמת רוב האחרונים היא שיש לאומרו, שכן עשרת ימי תשובה אינם עיקר ימי הדין הקשים כמו ראש השנה ויום הכיפורים²⁷.

האם אומרים סדר "תשליך" ביום הראשון של ראש השנה שחל בשבת, או שמא דוחים אותו ליום השני?

כאשר חל היום הראשון של ראש השנה בשבת, למנהג בני אשכנז (וכך נוהגים רבים): דוחים את

אמירת ה"תשליך" ליומו השני של החג. הטעם לכך הוא שנהגו לומר את התשליך ליד נהר או מקור מים הנמצא לעיתים מחוץ לעיר או באזור ללא עירוב, ויש חשש שיבואו לידי איסור הוצאה מרשות לרשות בנשיאת מחזורי התפילה בשבת²⁸. אך למנהג בני ספרד: אומרים סדר "תשליך" ביום השבת. אולם, במקום שאין בו עירוב כהלכה, יאמרו את שלושת הפסוקים בלבד ("מי א-ל כמוך...") בעל פה, מבלי להוציא עמם את מחזורי התפילה לרחוב. ואם ישנו חשש שמא יוציאו את המחזוריים ויבואו לידי חילול שבת - יש לדחות את אמירת ה"תשליך" ליום השני של החג²⁹.

למנהג האומרים ביום הראשון: אין להקדים את אמירתו לאחר תפילת מנחה (שמתפללים בשבת מוקדם), שהרי מנהג ה"תשליך" נתקן לאומרו לעת ערב בשעה האחרונה של היום, כיוון שבשעה זו יצא אדם הראשון בדימוס מדינו³⁰. אך הנוהגים לדחות את התשליך ליום השני, יכולים לאומרו לאחר תפילת מוסף³¹, ויש שכתבו שאף ביום השני יש לאומרו אחר מנחה לעת ערב³². יש הנוהגים לדחות את אמירת ה"תשליך" כולו לעשרת ימי תשובה - ליום שלפני ערב יום הכיפורים (הנקרא יום "שלוש עשרה מידות"). הטעם לכך הוא מפאת קוצר הזמן בראש השנה שמאריכים בו בתפילות, ועל כן קבעוהו ליום שאומרים בו סליחות של י"ג מידות, שכן גם פסוקי ה"תשליך" מרומזים כנגד י"ג מידות הרחמים. וכן נוהגים רבים בקהילות החסידים³³.

טעה בתפילת השבת ואמר "יום תרועה" במקום "זכרון תרועה" - האם צריך לחזור על התפילה?

בראש השנה שחל בשבת יש לומר בתפילה ובקידוש נוסח "זכרון תרועה מקרא קודש"³⁴. אם טעה האדם ואמר "יום תרועה" כנוסח של יום חול - הדין תלוי בשלב שבו נזכר: אם נזכר קודם שסיים את הברכה שהיא ברכת קדושת היום חוזר ואומר "זכרון תרועה" כתיקונו. אולם, אם נזכר רק לאחר שסיים את הברכה - יצא ידי חובתו ואין מחזירים אותו³⁵.

כאשר ראש השנה חל בשבת, כיצד חותמים בברכת זכרונות, והאם מוסיפים את תיבת "היום" בברכה?

כתבו הפוסקים שאף כאשר חל ראש השנה בשבת, חותמים את ברכת זכרונות: "שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים". הטעם לכך הוא שאף על פי שאין תוקעים בשופר בשבת, מכל מקום החתימה מוסבת על שאר שנים שבהן חל ראש השנה בחול, או שיש לפרש זאת על התרועה שבכפה בשעת התפילה, מכל מקום, דעת חלק מהפוסקים היא שיש לדלג על תיבת "היום"³⁶. יש חולקים וסוברים שבשבת חותמים את הברכה בנוסח: "שומע זכרון תרועת עמו ישראל היום ברחמים"³⁷.

הנוהגים לומר את בקשת "ארשת שפתינו" בחזרת השליח ציבור בראש השנה - האם אומרים אותה כאשר ראש השנה חל בשבת?

מנהג אשכנז הוא שבחזרת השליח ציבור, לאחר התקיעות (על סדר הברכות) ואחר אמירת "היום הרת עולם", מוסיפים את פיוט "ארשת שפתינו". אולם, כתבו הפוסקים שבשנה שבה חל ראש השנה בשבת - אין מוסיפים בקשה זו³⁸.

האם מותר לבכות בתפילות ראש השנה?

יום ראש השנה הוא יום דין מחד, ויום טוב מאידך, וכמו שאמר הנביא נחמיה: ויאמר נְחֻמְיָהּ... לְכָל הָעָם הַיּוֹם קִדֵּשׁ הוּא לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֵל תִּתְאָבְלוּ וְאַל תִּבְכּוּ... וַיֹּאמֶר לָהֶם לִכְּוֹ אֶקְלוּ מִשְׁמַעֲנִים וְשִׁנּוּ מִמַּתְקִים וְשִׁלְחוּ מְנוּחַת לֵאזִין נִכּוֹן לוֹ כִּי קִדֵּשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ וְאַל תַּעֲצֹבוּ כִּי חֲדוֹת יְהוָה הִיא מַעֲרֹכָם³⁹. אף על פי כן, מובא על האר"י הקדוש שהיה נוהג לבכות בתפילות ראש השנה, וכפי שמעיד עליו תלמידו רבי חיים ויטאל בספרו "שער הכוונות": "גם היה נוהג מורי לבכות הרבה בתפילת ראש השנה, אפילו שהוא יום טוב, וכל שכן בתפילת יום כיפור. והיה אומר כי מי שאין בכייה נופלת עליו בימים האלו - היא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלמה"⁴⁰.

בביאור הדברים וישובם כתבו האחרונים, כי אין לו לאדם לעורר את עצמו בכוח ובכוונה לבכי ביום טוב. אולם, אם התעורר האדם מעצמו לבכי בשעת התפילה מתוך אימת יום הדין והשתוקקות לה' יתברך - אין בזה חשש איסור כלל, ואדרבה, דבר זה ראוי ומשובח הוא⁴¹.

האם מותר לישון ביום ראש השנה, ומה הדין לגבי מי שעייף מאוד ואינו יכול להחזיק מעמד בהמשך עבודת היום מבלי לישון? ומה הדין בראש השנה שחל בשבת האם ניתן להקל בזה?

בתלמוד הירושלמי מובא כי הישן ביום ראש השנה - אף מזלו ישן בראש השנה. על כן נהגו רבים להשכים קום עוד קודם עלות השחר, כדי להיות ערים ביום קדוש זה מתחילתו ועד סופו, ובכך לגרום למזלם שיגבר במשך השנה כולה⁴². אולם, מי שקשה לו לעמוד בזה וראשו כבד עליו מחמת העייפות - רשאי לישון אחר חצות היום. כפי שכתב רבינו האר"י ז"ל, לאחר חצות היום כבר נתעורר המלאך על ידי התפילות והתקיעות שבבוקר, ואין עוד חשש בדבר.

בשבת שאין תקיעות יש שכתבו להחמיר בזה יותר, שהרי אין תקיעות לעורר את המלאך. ויש שכתבו שגם בשבת מותר לישון אחרי חצות משום שקדושת השבת היא במקום התקיעות⁴³. עם זאת, מי שאינו לומד ועקב כך יושב ומבטל את זמנו בדברים בטלים - עדיף שישן, שכן היושב בטל ומפספט כמי שישן דמי, ויש בשינה מניעה מן החטא⁴⁴.

חיד"א (מורה באצבע) שיתפלל ערבית של ראש השנה בבכיה ובכוונה גדולה מאוד, דואג ובוטח. 41 שו"ת יביע אומר חלק ט' (חלק אורח חיים סימן נא) ושו"ת יחווה דעת חלק ב' (סימן טט). 42 בא"ח פרשת נצבים סעיף יא. אכן דעת הגר"ש אויערבך (הליכות נצבים פרק א סכ"ג) שאלו שאינם משכימים קום קודם עלות השחר סומכים על הסברה שהשינה בבוקר נמשכת אחר הלילה. והירושלמי התכוין על מי שהולך לישון לכתחילה ביום. מ"מ אם התעורר משנתו אחר עלות השחר אין לו לחזור ולישון. חוט שני ר"ה עמוד ג. 43 לפי זה הורה הגר"ח קנייבסקי (קונטרס שמחת לב עמ' כו) שבשבת אין לישון גם אחרי חצות. אולם דעת הגר"ח קרליץ (חוט שני ראש השנה עמ' ג) שמותר לישון אחרי חצות משום שקדושת השבת היא במקום התקיעות. 44 משנ"ב תקפ"ס ס"ט.

35 משנ"ב שם ס"ק יט, שהרי אף בתורה כתוב "זכרון תרועה" למרות שמדין דאורייתא תוקעים אף בשבת. 36 מההיר"ק בהגהותיו סימן תקצ"א דין ו, הובא בשערי תשובה שם על סעיף ו, וכן כתב החיד"א בכסא רחמים על מסכת סופרים פרק יט הלכה ה, ועיין בשערי תשובה שם שכתב עוד שמנהגם שאף כשהלכו בחול אין אומרים תיבת "היום", והביא עוד לשיורי כנסת הגדולה בהגהות ב"י אות יב שכתב שנוהגים לאומרו אף בשבת, כיון שיומא אריכות הוא, ועוד שמילת היום חוזר על מציאות ר"ה, עיין עוד כה"ס ס"ק כו. 37 הגינת ורדים כלל א סימן יד, וכן כתב בספרו גן המלך סימן ב, והביא דבריהם הערך השולחן אות ג. 38 רמ"א סימן תקצ"ב סעיף א. 39 נחמיה פרק ח פסוק ט. 40 שער הכוונות (דף צ ע"א). וכך כותב גם הגאון

26 דרשות מהר"ל הלכות עשרת ימי תשובה. 27 לבוש, מטה משה סימן תתל"ג, והובאו דבריהם שיירי כנסת הגדולה בהגהות ב"י, וכן פסקו הרמ"א והגר"א בסימן תרב סעיף א. 28 פמ"ג הובא במשנ"ב סימן תקפ"ג סעיף ב. 29 שערי תשובה סימן תקפ"ג סעיף א, בן איש חי פרשת נצבים הלכה יב בשם הר"ש, כה"ח שם ס"ק לא, חזו"ע עמוד קפ"ז ע"ש הערה ז שהביא לדעות האחרונים בעניין זה באורך. 30 שו"ת תורה לשמה סימן קמה. 31 בן איש חי שם בשם ספר תורה לשמה, כה"ח סימן תקפ"ג ס"ק לג. 32 ברכי יוסף אות ו בשם הרמ"א, הובא בשערי תשובה שם. 33 פסקי תשובות סימן תקפ"ג הלכה ט, עיי"ש בהערה באורך. 34 שו"ע סימן תקפ"ג סעיף ז.

אכילת סעודת שבת לאחר חצות כתב המשנ"ב בסימן שלד ס"ק לגבי דין הצלה מפני הדלקה, שהתירו חכמים להציל כדי צורכו לסעודת שבת, שאם נתאחר בסעודתו יותר מחצות היום דעת הב"ח שאינו יוצא ידי סעודה שניה ואינו רשאי להציל יותר מסעודה אחת, והוסיף המשנ"ב שם שהפמ"ג כתב לפקפק בזה. 20 רמב"ם פרק ו הלכה טז. רמ"א סימן תקכ"ט סעיף א. 21 משנ"ב סימן תקכ"ט ס"ק ח, ובעשה"צ שם. כף החיים אות טז, וחזון עובדיה יום טוב עמודים צ-צ"א. 22 שו"ע סימן רצ"א סעיף ג. 23 שו"ע סימן תקצ"ב סעיף א, משנ"ב ס"ק א, כה"ח ס"ק א, חזו"ע ימים נוראים עמוד קפה. 24 ברכי יוסף סימן תקצ"ב ס"ק ב, כה"ח ס"ק ג, חזו"ע זכמבורא בטור סימן רצ"ב. 25 רמ"א ומשנ"ב שם.